

OROSHÁZA 18-19. SZÁZADI FEJLŐDÉSÉT ALAKÍTÓ SAJÁTOS TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA BLAHÓ JÁNOS – EROSTYÁK ZOLTÁN

THE DEVELOPMENT OF OROSHÁZA IN THE 18-19TH CENTURY
AND ITS SPECIAL ELEMENTS

A settlement's layout, functional diversity and morphological characteristics mostly follow from the efficiency and level of how much the local society was able to make use of the natural resources while taking into consideration the division of labor within the settlement and between settlements. This social ability formed the functional characteristics of the settlement in different periods and at the same time; it reflects the development of the settlement itself. The direction of the development might be positive or negative and in terms of its intensity, it is fast or slow. It obviously follows from the preceding that the development of settlements is not steady but instead is very much the product of different phases. The level and pace of the improvement of a settlement is influenced by both internal (endogen) and external (exogenous) factors. The internal factors – the knowledge base and cultural capital of the society, the structure of population, infrastructure and decisions made at the local level - determine the inner energy of the settlement. The external factors – geographical environment, spatial relations, central decisions) - are the outer makings, which might utilize or interiorize. Its efficiency is mainly defined by the advancement of the means of production. The knowledge base or cultural capital of the society increases in importance during the different historical periods in terms of the position, the possibility and pace of development of a settlement within a settlement-system.

BEVEZETÉS

Egy település bármely céllal és bármely korban történő vizsgálata és a vizsgálódás eredménye csak akkor tekinthető relevánsnak, ha a mindenkori térszerkezet komplex kölcsönhatásrendszerét figyelembe veszi. Természetesen ez a kölcsönhatásrendszer és jellemző tényezői minden korban más és más módon érvényesülnek.

Ember és a természet kapcsolata örök érvényű. A társadalmi evolúció során ez a kapcsolat minőségében és intenzitásában is folyamatosan változott. A korai ember és természet kapcsolatot a társadalom és természet kapcsolata váltott fel. Tulajdonképpen olyan bonyolult kölcsönhatásrendszer jött létre a természeti és a társadalmi tér között, mely alapvetően meghatározza a térszerkezet további konfigurációit és a benne zajló tevékenységek sokaságát. Közgazdasági értelemben a természeti térben meglévő erőforrásokat a tőkével és a termelő erővel együtt a termelés tényezőjeként kell értelmezni. A természeti tér adottságait a települések kialakulásában azonban telepítő tényezőként is számon kell tartani. Hiszen pl. a kedvező tájadottság önmagában is jelentős földrajzi adszorpciós erőt képvisel. Azonban azt is hangsúlyozni szükséges, hogy a természeti és társadalmi tér közötti kölcsönhatást a termelőerők- és a településrendszer fejlődésével, a település és a természeti tér közötti kölcsönhatásaként ér-

telmezhetjük. A fejlődés további szintje viszont már azt eredményezi, hogy a települések korábbi különállása megszűnik, a térszerkezet további sűrűsödésével kialakul a települések hierarchikus kapcsolatára és munkamegosztására alapuló egységes településrendszer (TÓTH 1981).

A munkamegosztás nemzeti szintje mellett robbanásszerűen formálódik a nemzetek feletti (szupranacionális) szint, melynek következménye a globalizálódó településrendszer és ez által a települések globális méretekben kirajzolódó hierarchikus rendszere. A települések versenye egyre inkább a település társadalmának kognitív képessége alapján dől el.

CÉLKITŰZÉS, ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A dolgozatban célul tűztük ki, hogy Orosháza 18-19. századi fejlődésén keresztül mutassuk be azokat az endogén és exogén tényezőket melyek döntő hatással voltak a település társadalmi-gazdasági fejlődésére. A vizsgálódásunk többek között azért is fókuszálódott erre a két századra, mert ez az időszak jelentette az újratelepítés és az elrugaszkodás időszakát. Döntően ebben az időszakban alakult ki Orosháza „hozománya” amelyet a későbbi fejlődés meghatározó alapjának tekinthetünk. Ekkor jelentek meg azok a központi funkciók (a környékbeli településekhez képest koncentráltan) és az a településpotenciál, amely Orosházát megindították a mezővárosi fejlődés útján, majd várossá (1946) és ezt követően a Dél-Alföld mez centrumává emelik. Bizonyítani kívántuk továbbá azt a hipotézisünket, hogy egy település fejlődését (természetesen időben és térben más és más módon) de mindig döntő mértékben a társadalom innovációs képessége határozza meg. Ezért hangsúlyt fektettünk az itt élő ember szerepének vizsgálatára.

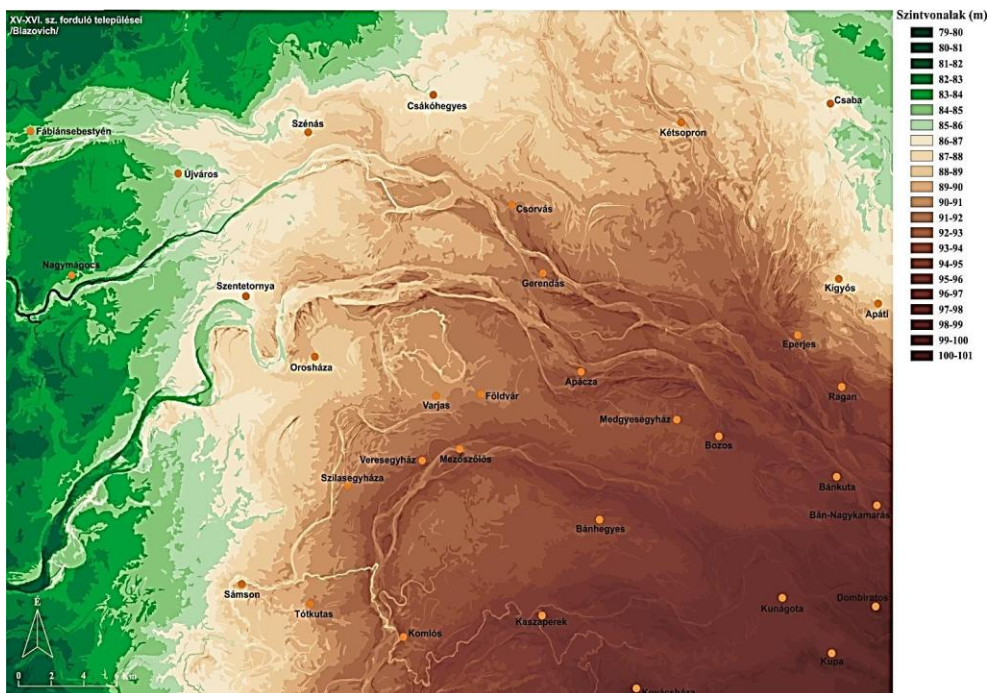
A téma feldolgozása során felhasználtuk a korábbi történeti kutatások és a témához köthető szakirodalom eredményeit. Különösen támaszkodtunk a Szántó Kovács János Területi Múzeum történeti földtan és régészeti, valamint a történeti néprajzi kutatásainak eredményeire.

OROSHÁZA A 18.-19. SZÁZADI FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY MEGHATÁROZÓ MOMENTUMA

A feltárt újkőkori kőbaltákat tartalmazó leletek alapján már a neolitikumtól kezdve lakott volt a mai Orosháza területe. Az egyik legfontosabb telepítő tényező a táj felszíni vízgazdagsága és vegetációjának sokszínűsége volt. Az Árpád-kori és a későközépkori települések magasabb térszíneken (Maros hordalékkúpon), ugyanakkor az Ós-Maros óholocén medermaradványaiban kialakuló, felszíni vizek szomszédságában jöttek létre (1. ábra). A területet ártéri, illetve ármentes sík területek mozaikja alkotja. A biológiai

sokszínűség és gazdagság a két különböző felszín eltérő talajadottságából fakad. A pleisztocén felszín többségében árvízmentes, míg a holocén koriak vízborítottak. Mindezek a tájadottságok hozzájárultak a biztonságos letelepedéshez és megélhetéshez (BLAHÓ 2006). A gazdálkodásban az állattartás volt a meghatározó. Az ármentes térszínek a településeket hordozták és ezeken zajlott a települések közötti kapcsolat is. A település és a benne élő ember ezer szállal kötődött a természethez, talán helytállóbb függőségről beszélni. A tájban élő a tájból élő ember napi gyakorlata valósult meg. Éppen ezért sem alakulhatott ki a településeken belüli és a települések közötti jelentősebb munkamegosztás, valamint ezért sem ment végbe számottevő társadalmi differenciálódás. Százfős nagyságrendű falvakról beszélünk, melyekben döntően 20-30 ház állt. Az itteni templomos falvak templomépülete sárból és vesszőből készült, és ez jelentette a központot. A települések épületei egyveretűek és egyszerűek voltak. Tulajdonképpen a morfológiai és funkcionális differenciálódás csak kismértékben volt jellemző. Szabálytalan alaprajzú halmazfalvak voltak zömében ezek a települések.

1. ábra: A Maros hordalékkip települései a XV.-XVI században
Figure 1: The settlements of the Maros alluvium in the 15-16th century

Forrás: Szántó Kovács János Regionális Múzeum digitális térképtára

A középkori Orosháza fejlődését a török dúlás akasztotta meg. Gyula eleste (1566) után megindult a vidék elnéptelenedése, és Orosháza 1596-1744 között gyakorlatilag teljesen lakatlan volt, környékével együtt pusztasággá vált. A nagy területű pusztákon azonban kisszámú mozgó népességgel, pásztorokkal és hajdúkkal ebben az időszakban is lehetett találkozni (BECSEI 1973). A megye sorsának rendezése és rendeződése 1711 után indult el. A 18. századi Magyarország, s benne Orosháza története szervesen összekapcsolódik a Habsburg-dinasztia politikai és gazdasági terveivel és igényeivel. Az elnéptelenedd pusztákon új nagybirtokok jöttek létre, élükön a Habsburgokhoz hű földesurakkal (HARSÁNYI 1936). Az élet újjászervezése három féle módon történt. A lakosság spontán vándorlása és letelepülése, mely elsősorban a Körösök völgyére eső területekre volt jellemző. A második mód, amikor a kormányzati szervek által valósul meg a letelepítés. Így éledtek újjá az Alföld déli zónájának települései. A harmadik, amikor magánföldesúri telepítések történtek. Tulajdonképpen a megye jelentősebb magyar és szlovák falvai (köztük Orosháza) így éledtek újjá. Sajátossága az újonnan kialakuló településrendszernek, hogy nagyobb lélekszámú, ritkább település-sűrűséggel és nagyobb határral rendelkeztek. Ennek oka a közigazgatás és védelem egyszerűsítése, másrészt a gazdasági érdekek érvényesítése volt (DUSNOKI – KERESKÉNYI 1993).

Az Alföld és ezen belül Orosháza fejlődését döntően és napjainkig hatóan a 18.-19. századi történések alakították. Ezek az események röviden és a lényegre törekedve a következőkben foglalhatóak össze:

Az egész gazdálkodást és közigazgatást a Habsburg érdekeknek rendelték alá. A magyar vidék, és főleg a Kárpát-medence legnagyobb tája az Alföld, a Habsburg birodalom és Nyugat-Európa éléstárává vált. Általában az extenzív állattartásé volt a fő szerep. A legelőkön hizlalt marhákat lábön hajtották ki Európa nagyvárosainak piacaira. A nagybirtokokon a majorsági keretekben a növénytermesztés is számottevő volt.¹ Elsősorban az európai gabonakonjunktúra határozta meg a vetési szerkezet alakulását. Az Alföld településrendszere tehát ilyen gazdasági- és termékszerkezettel vett részt (vehetett részt) az európai társadalmi munkamegosztásban. Míg Nyugat Európában az erős polgárság és a tőkés nagyipar kialakulásának, valamint az erőteljes urbanizációnak lehetünk tanúi, addig a magyar vidék fejlődése (bár korábbi önmagához képest kétségtelenül fejlődve) tovább távolodott a magterületekhez képest. Az Alföld társadalma ekkor a második jobbágyság korát éli. A gazdaság színvonala fejletlen és a lakosság döntő hányada a mezőgazdaságból él. Még mindig a céhes ipar a meghatározó, melynek termékei kevésbé versenyképesek a beáramló olcsó nagyipari termékekkel szemben. Kialakul az Alföld sajátos települése a mezőváros. A vidék társadalmi progressziója a módosabb kis- és középparasztsághoz köthető, akik egyfajta polgárias magatartást és igényt jelenítenek meg.

---

¹ A Bécsi Tőzsdén 1885-ben az orosházi búzát magas sikértartalma miatt a legkiválóbb és a legmagasabb árfolyamon jegyezték.

Orosháza újkori történelme 1744-el kezdődött. Ekkor a Tolna megyei Zombáról 30 evangélikus szabadköltözésű (árendás) család vallási üldöztetés elől menekülve telepedet le a törökidulás előtti településtől (Kettőssánc tér) alig néhány száz méterre a mai Zombai és Tánacsics utca közötti részen (CSAPÓ 2006).

A település népessége 1752-re újabb bevándorlással és a születésekkel együtt mintegy 1200 fő volt. 1773-ban már több mint 3500 lakója volt a településnek és ez mintegy 750 családot jelent. A Felvidéki területekről, valamint a környékbeli településekről érkeztek a bevándorlók (2. ábra). Ez egyrészt azt is jelzi, hogy az extenzív gazdálkodás még mindig jelentős munkaerőt volt képes felszívni. A munkaerő oldaláról tehát nem volt ösztönözve a gazdálkodás intenzívvé válása.

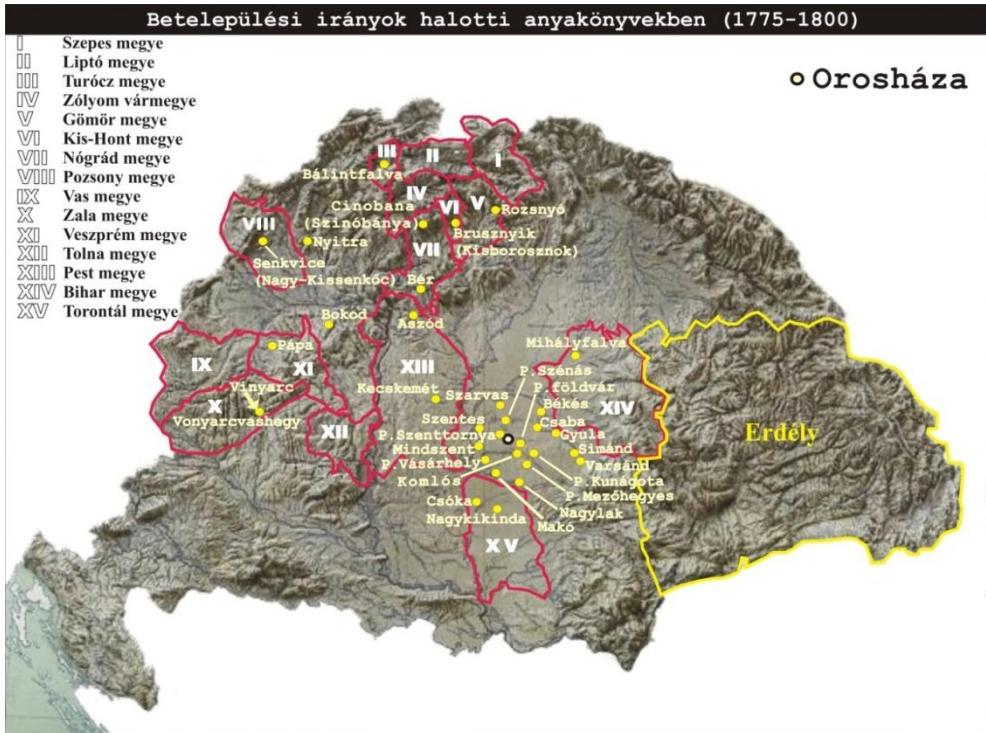
Orosháza részben volt céltelepülés, számos esetben tranzit településként is szerepet játszott a környék népességmozgásában. Innen települt be Fazekasvarsánd, majd később a Szénási puszta, Bánfalva (a mai Gádoros) és a Földvári puszta. Bár kétségtelen a migránsok döntő többsége mezőgazdasági tevékenységet űzött, mégis érkeztek iparosok és kereskedők is, mely lökést adott a differenciáltabb társadalmi munkamegosztás irányába. A tulajdon- és jövedelmi viszonyok ennek megfelelően változtak, és egyre tagoltabbá válik a helyi társadalom, melynek következménye a lakosság térben történő elkülönülésének felgyorsulása. Mindez maga után vonja a település jelentősebb funkcionális és morfológiai differenciálódását is. A családok nem egész 1,5%-a volt nemes, viszont 45% tulajdonnal rendelkező gazdálkodó, 47,5% volt a zsellér és több mint fele házzal sem rendelkezett. Ugyanakkor az iparos és kereskedő tevékenységet folytató családok aránya 6%-ot tett ki (CSAPÓ 2006).

Az 1784-es katonai felmérésen már 20-22 utca szerepel. Ezek az utcák képezik a mai Orosháza belvárosának döntő részét. A terület egy szabálytalan négyszöggel határolható le, melyet az É-D-i (Tánacsics M.-Bajcsy Zs. E. u.) és K-NY-i (Rákóczi-Dózsa Gy. u.) irányú utak négy részre osztanak. Ezek az utak jelentik még napjainkban is a város meghatározó tengelyét, és metszéspontjukban található Orosháza központja (CSAPÓ 2006).

Az itt élők számára elsősorban az állattartás jelentette a megélhetést. A belső telkek telekhatára a külső legelőig terjedt. A telkek mérete jelentősek voltak és nagyon laza beépítettség jellemezte az akkori települést. Gyakorlatilag rendezetlen képet mutatott, mivel a házak sokasága összevissza módon helyezkedtek el és zömében nem az utcafrontra épültek. Az evangélikus templom volt az egyetlen emeletes építmény. A település funkcionális és társadalmi tagolódása tovább zajlott. A központban voltak a jelentősebb középületek, a nemesek házai és a még néhány kereskedés. Orosháza fejlődését többek között az is jelzi, hogy már központi szerepkörrel rendelkezik. 1791-től evangélikus esperesi központtá vált a település. A még mindig alapvetően állattenyésztő községben megnövekedett a szőlészet és a kertészkedés szerepe. 1823-tól csütörtökönként jelentős heti piacok voltak, melyek a település központi szerepkörének bővülését és további funkcionális, valamint morfológiai differenciálódását jelentette. A községben nyolc jelentős piac működött más-más helyeken. Takarmánypiac a Szalmapiac (Kettőssánc) téren, a disznópiac és egyéb heti piac a mai katolikus temp-

lom helyén (ez volt a régi Piac tér), a marhapiac a Könd utca északi részén, míg a lópiac az Árpád-kert helyén, a libapiac és a gabonapiac a mai Táncsics utcában volt (CSAPÓ 2006).

2. ábra: Betelepülési irányok a XVIII. század második felében
Figure 2: Immigrants by county and settlement

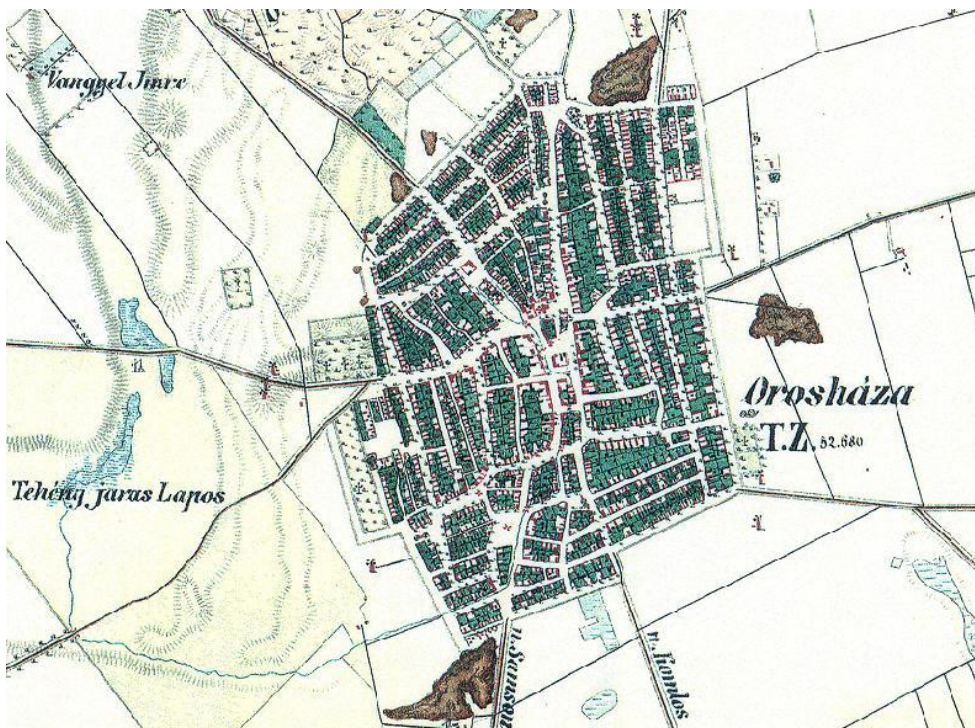

Forrás: Szántó Kovács János Regionális Múzeum digitális térképtára

A 19. század második fele lényeges változásokat hozott. A század közepére (Szenttornyáival együtt) már 17 ezer lakosával Orosháza a harmadik legnépesebb evangélikus településsé nőtte ki magát. A népességyarapodás a település belső részén telekhiányt eredményezett, mivel a birtokos Károlyi család kevés házhelyet biztosított. Tulajdonképpen a település belterülete 1784 és 1860 között alig növekedett. A belső telekhiány valamint a népesség és az agrártevékenység bővülésének a következménye a tanyaosodás megindulása volt. Az agrártermelők tanyákra történő kiköltözése a település területi bővülését, valamint funkcionális és morfológiai további differenciálódását is eredményezte. A belterület egyre jobban besűrűsödött, a horizontális zártság fokozódott, a belső telkeken több új utcát nyitottak (CSAPÓ 2006).

A lakosság foglalkozása és a jövedelme alapján tovább differenciálódott és egyre markánsabb térbeli elkülönülését mutatott. 1820-tól a legszegényebb zsellérek szabályos gettó-településrészt alakítottak ki, amit az előjáróság megtűrt, ugyanakkor körülárkoltatta. Ennek az emlékét őrzi a napjainkban „Cigánygödör” elnevezés. 1860-ban már olyan feszítővé vált a telekhiány, hogy megkezdődött a külső legelők felparcellázása. A belső telkekkel nyitott új utcákkal együtt 44 utcából állt Orosháza (3. ábra).

3. ábra: Orosháza településszerkezete a XIX. század közepén
Figure 3: Settlement structure of Orosháza in the middle of the 19th century

Forrás: II. katonai felmérés alapján

A házak még mindig a megfelelő szabályzók hiányában rendezetlenül épültek. 1820-ban, majd inkább 1850-ben a községrendezés következtében szabályozták az építkezést, az utcavonalra való építést írták elő és megkezdtek az utcák feltöltését, valamint a kanalizálást.

A település fejlődési pályáját befolyásoló tényezők közül nyilvánvalóan mindegyikre nincs módunk kitérni. Ugyanakkor a korábbi kolerajárvány (1831) és főleg az 1872-es járvány pusztításának térbelisége indokolja a település más aspektusból, a történeti néprajz szemszögéből történő vizsgálatát. Véleményünk szerint a település fejlődését

mozgató belső energiáit csak akkor tudjuk korrekten feltérképezni, ha bepillantást nyerünk a település mindennapjaiba. A történeti néprajz, illetve kutatási eredményei ugyanis betekintést nyújtanak az adott korok népi életmódjába, a társadalmi közgondolkodásba. Ezáltal érthetőbbé válnak bizonyos jelenségek és összefüggések, valamint a térszerkezetben megjelenő következményeik. Tulajdonképpen a társadalom tudás- és műveltségétől nyerhetünk képet. Mindez azért fontos, mert döntően ez határozza meg a település innovációs, valamint az innovációt befogadó és közvetítő képességét. Továbbá ez a fajta társadalmi képesség az alapja a kihívásokra adott válaszok helyességének. A 19. századi orosházi kolerajárványok történései és eszkalációjának térbelisége alapján képet nyerhetünk a település társadalmáról.

Magyarországot 1872-ben a 19. században már nem először kolerajárvány érte el kelet felől. A Máramaroson és Rahón történt megbetegedések után (1872. szeptember) a járvány folyamatosan és megállíthatatlanul terjedt az ország területén. Orosházát is elérte az újabb járványos hullám, 1873. május 24-én este csongrádi búcsúsok hozták be a településre, akik a temető előtti téren telepedtek le (*Sós 1965*). A községben rövid idő alatt elterjedő járvány 2374 embert betegített meg, melyből 882 (37%) halt meg (*VERES 1886*). A halálozás az összlakosság tekintetében 6,2% volt, mely lényegesen mérsékelt pusztulást mutat a 17,5%-os 1831-es járványhoz képest (*Sós 1965*). A járvány július 11-19. között érte el a tetőpontját, amikor naponta 60-70 ember betegedett meg és 25-30 halt el. A békés megyei kolerát összegző megyei orvos külön megemlíti, hogy Orosháza az utakon történő közlekedés áldozatává vált, mert a Radnára igyekvő búcsúsok több helyen hagytak maguk után fertőző góccokat (*KOVÁCS 1873*). A járvány Orosházán az I. és a II. kerületben volt jelentős, a IV. kerületben alig jelentkezett. Nem egyenletes elterjedése mögött több tényező is meghúzódott. Az I. és a II. kerületben éltek a legszegényebb rétegek, (a már taglalt okok miatt kialakult telekhiány miatt). Ezek a kerületek egyben a település infrastrukturálisan legfejletlenebb és sűrű beépítésű részét alkották. Természetesen ezek egyben a település legértéktelenebb, vizenyős, elhanyagolt területei voltak. Az itt élőket gondolkodásmódjuk, valamint lehetőségkorlátaik együttesen akadályozta a hatékony védekezésben. Dr. Kovács István megyei főorvos is kiemelte, hogy Orosházán a kór járványosan sokáig csak a szegény munkásosztály körében dühöngött (*KOVÁCS 1873*). Mint látható a járvány terjedését segítő tényezők több eleme is egyszerre volt jelen ezekben a kerületekben, melyek segítették a kolera elharapózását és a magas halálozási arányhoz vezettek.

Orosháza relatív fejlődését a településrendszer egészében, a társadalmi és területi munkamegosztásban elfoglalt pozíciói alapján értékelhetjük helyesen. A kapitalizálódás a perifériákra jellemzően jelentős késéssel és sajátos jegyeket hordozva Orosházát is elérte. A változások nem csak az infrastruktúra és a közszolgáltatások valamint az életszínvonal kvalitatív mutatóiban jelentkeztek, a településen élők kulturális attitűdje is egyértelműen fejlődött. Megnőtt a polgári olvasóköri és a civil egyesületek száma. A magyar színháztörténet páratlanul érdekes fejezete Orosháza térségéhez köthető, nevezetesen a Justh Zsigmond által létrehozott és 1890-1894 közötti években működtetett puszta-szentotornyai parasztszínházhoz. Justh az Alföld fejlődését a kis- és középparasztság gazdasági megerősítésén és kulturális fejlődésén keresztül képzelte el.

A kiegyezés utáni erjedés újabb jelentős lökést adott Orosházának. 1870-ben megépült a Nagyvárad-tengermelléki fővonal Békéscsaba-Szeged közötti szakasza. 1883-ban az Orosháza-Mezőhegyes, 1893-ban az Orosháza-Szarvas-Mezőtúr, 1906-ban végezten az Orosháza-Szentes közötti szárnyvonalak. A századforduló elején megépült keskenynyomtávú vasút tovább erősítette Orosháza és vidéke kapcsolatát. A település a Kárpát-medence központi részén az Alföld kisebb közlekedési és kereskedelmi csomópontjává vált. Ez a szerepkörbővülés (a korábbi megszerzett funkciók mellett) azt eredményezte, hogy az alföldi települések között versenyképesen tudott bekapcsolódni az egyre intenzívebbé váló térkapcsolatokba. Azonban azt is látni kell, hogy Nyugat-Európa javában az ipari korszakát élte, míg az Alföld agrártársadalma csak 1848-ban szabadult fel a második jobbágyság igrájából. A felszabadult jobbágyság jelentős része azonban semmilyen földtulajdonnal nem rendelkezett, nagytömegű agrárproletáriátus jött létre. Létüket az határozta meg, hogy miképp alakult az agrártermékek iránti kereslet és milyenek voltak az időjárási tényezők. Az Alföldön a dinamikus gazdasági szerkezetváltást az agrártermékek iránti tartós kereslet, valamint a fennálló tulajdonviszonyok és a tőkehiány együttesen akadályozta. Ebben a társadalmi-gazdasági struktúrában ez volt a termelő erők kiteljesedésének csaknem maximuma. Ezt az utat járta be Orosháza is. A folyamat eredményeként mehetett végbe társadalmi fejlődésében a parasztpolgárosodás és így indulhatott el a mezővárosi fejlődése.

ÖSSZEZÉS

Orosháza esetében a 18-19. század a meggyökeresedés és az elrugaszkodás évszázadának tekinthető. A két évszázad térszerkezetének fejlődését meghatározó főbb momentumai, a Habsburg gazdaság- és településszervezési politika, valamint a kapitalista erjedés kezdeti időszakai voltak. Fejlődését tehát az Alföld településrendszerének egészére jellemző általános, valamint egyedi csak Orosházára jellemző folyamatok együttesen alakították. Az Alföld településrendszerének, a mezővárosnak, illetve a településrendszer többi elemének a fejlődése az akkori fejlődési központokhoz képest megkésett és sajátos pályát írt le. A progressziót képviselő lakosság nem a klasszikus értelemben vett polgárság, sokkal inkább a módosabb parasztság volt. Nem volt ez másképp Orosházán sem. A település kulturális attitűdje, társadalmi szokásrendszere is ennek megfelelően tipikus, ugyanakkor egyedi jellemzőkkel is rendelkezett. A kapitalista erjedés tehát döntően a „parasztpolgárosodás” keretein belül zajlott. Ezt reprezentálta az országosan is egyedülálló különlegesség, a pusztaszentotornyai parasztszínház. A vasút megjelenése jelentős változásokat hozott Orosháza életében. A fő- és mellékvonalak kiépítésével két meghatározó központi funkció a közlekedési, valamint a piacközponti szerepkör erősödött meg. A vasút döntően elősegítette a település nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódását és hozzájárult a település versenyképességének növeléséhez. A társadalmi-gazdasági szféra bemutatott változásai felgyorsították a differenciálódási folyamatokat a lakosság körében, vala-

mint a település funkcionális és morfológiai tagolódásában. A „legnagyobb magyar falu” megtette az első és nagyon fontos lépéseket a várossá váláshoz.

IRODALOM

- BECSEI J.** (1973): Az Alföldi mezővárosok szerkezetének átalakulása. *Földrajzi Közlemények* 97(47) (1), pp. 37-67.
- BLAHÓ J.** (2006): A Békési-hát. In: Rózsa Z. (szerk.): A Szántó Kovács Területi Múzeum Évkönyve, Orosháza pp. 5-59.
- BLAHÓ J.** (2007): A Magyar vidék településrendszerének sorskérdései. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A kistelepülések helyzete és településföldrajza Magyarországon. Szombathely, pp. 102-122.
- BLAHÓ J.** (2008): Municipal issues in the microregion of Orosháza. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Szombathely, pp. 107-121.
- BLAHÓ J.** (2009): Orosháza nem tipikus alföldi vidéki város. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A közép- és nagyvárosok településföldrajza, Szombathely, pp. 322-335.
- CSAPÓ T.** (2005): A magyar városok településmorfológiája, Szombathely, p 201.
- CSAPÓ T.** (2006): Orosháza történeti földrajza és településmorfológiája. In: Rózsa Z. (szerk.): A Szántó Kovács Területi Múzeum Évkönyve, Orosháza pp. 185-219.
- DUSNOKI J. – KERESKÉNYI M.** (1993): Bél Mátyás kéziratosa megyeleírásától a megyetörténeti kutatás első virágkoráig. In: Bél Mátyás: Békés vármegye leírása. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 18. Gyula, 1993. pp. 64-65, 67-69.
- EROSTYÁK Z.** (2010): Amikor szekerre szállt Orosháza. In: Rózsa Z. (szerk.): Mozaikok Orosháza és vidéke környékéről 1. Orosháza, 2010, pp. 15-26.
- EROSTYÁK Z.** (2012): Habsburg gazdaságpolitika szerepe Orosháza születésében. In: Kovács E. (szerk.): Mozaikok Orosháza és vidéke történetéből 7. Orosháza, 2012. pp. 9-21.
- HARSÁNYI M.** (1936): Békés vármegye története. In: Márkus Gy. (szerk.): Békés vármegye. Budapest, 1936. 74, pp. 78-83.
- KOVÁCS I.** (1873): Az 1873-ik évi cholera-járvány Békésmegyében. Gyula, 1873.
- MENDŐL T.** (1936): Az Alföldi városaink morfológiája. Közlemények a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetéből, Debrecen, 87 p.
- SÓS J.** (1965): Egészségügy. In: Nagy Gy. (szerk.) Orosháza története. Orosháza 1965, pp. 747-760.
- TÓTH J.** (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő* 30. évf. 2-3. pp. 267-292.
- VERES J.** (1886): Orosháza Történeti és statisztikai adatok alapján 1886, pp. 37-38.
http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk05/pdf/3.7.5/palvolgyi_kolera_elleni_vedekezes.pdf